

ГЕОПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНИ: ЛАТЕНТНА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА АКТУАЛЬНУ

Ірина ГРАБОВСЬКА

orcid.org/0000-0002-7416-9541

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник НДІ українознавства

КНУ імені Тараса Шевченка

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ

orcid.org/0000-0003-3041-8945

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник відділу філософських проблем етносу та нації

Інституту філософії імені Г. Сковороди НАНУ

Анотація. *Проблематика, пов'язана з геополітичною суб'єктністю, залишається однією з основних для філософії історії. Автори статті на знакових прикладах останніх десятиліть показують, якою непростюю стає така проблематика, коли виникають ситуації «втрати суб'єктності» формуваннями збройних сил певних традиційних геополітичних суб'єктів.*

Ключові слова: *Україна, геополітична суб'єктність, латентна й актуальна суб'єктність, модерна нація, ідеологічне підґрунтя суб'єктності.*

Постановка проблеми. Геополітична та національна суб'єктність України наразі являють собою проблему проблем як у теоретичному, так і в практичному сенсі. Власне, йдеться про цілий комплекс проблем, частина з яких унаслідок їхньої масштабності стала предметом розгляду авторів у низці статей [7; 8]. Причому в цьому розгляді доводиться виходити на багато які небуденні сюжети за межами «вузького розуміння» українознавства, передусім через те, що Україна, починаючи з ХХ століття, – це не просто складова сучасного світу, а один із головних вузлів політичних, економічних, ідеологічних суперечностей, перетин цивілізаційних «силових ліній».

Найперше, що слід відзначити: явища, описувані поняттями «національна суб'єктність» і «геополітична суб'єктність», різняться між собою.

Далеко не всі, хто має недвозначно виражену національну суб'єктність, прагнуть мати і геополітичну суб'єктність. Що тут головне: матеріальні чи людські ресурси? Чи наявність енергійного лідера, здатного повести за собою маси? Проте, скажімо, чим є Угорщина, що постійно діє всупереч ледь не всім (а то і всім) державам-членам НАТО та ЄС (а серед них, нагадаємо, США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Канада), – активним геополітичним суб'єктом чи маріонеткою Росії?

Утім, з російської точки зору, суб'єктність мають лише її однодумці та сателіти, а ще – капосні англосакси, які зараз грають роль, що колись грали німецькі нацисти. «На жаль, як і тоді, майже 100 років тому, Гітлер підкорив практично всю Європу, поставив її «під рушницю» і під гаслом «надлюдини»

вирішив захопити Советський Союз. Йому це не вдалося. Ті західноєвропейські еліти, які співпрацювали з Гітлером, звичайно, хотіли б забути цю ганебну сторінку своєї історії. Сьогодні ми спостерігаємо, як англосакси знову об'єднали практично всю Європу у своїй оголошеній лінії на те, щоб завдати «стратегічну поразку» Росії на полі бою. З цією метою було створено відверто нацистський, расистський український режим, руками якого це завдання намагаються вирішити. [...] Ви (заступник голови уряду Сербії Вулін. – Авт.) давали інтерв'ю РІА «Новости» і згадали про такий метод, як «кольорові революції», які використовуються Заходом для придушення незгодних. Зокрема, Ви навели як приклад жовтень 2000 р., коли в Сербії була зроблена перша яскраво виражена спроба. Тоді відбулася незаконна зміна влади. Потім «кольорові революції» з різним ступенем успіху Захід практикував у Грузії та Україні. Нині щось схоже відбувається у Молдові» [5]. Маємо квінтесенцію тоталітарної міфології та відвертої брехні. По-перше, Гітлер зовсім не підкорив «практично всю Європу», крім англосаксів, які цілий рік майже самостійно воювали з Німеччиною й Італією, яких підтримував ССРСР (що мав угоди про дружбу з обома цими державами), існували нейтральні Швеція, Швейцарія та Португалія; Болгарія відмовилася посилати війська проти ССРСР, Іспанія послала одну добровольчу дивізію та постачала у Третій Райх апельсини; Фінляндія прагнула залишитися нейтральною, але ССРСР напав на неї 25 червня 1941 року, тож вона мусила воювати з ним, але вела свою війну зі своїми цілями. А головне – масовий рух опору в окупованих Німеччиною й Італією країнах, і то були не

тільки Сербія, а й Греція, Албанія, Польща, Франція та інші. Окупанти змушені були тримати десятки дивізій в окупованих країнах (лише у Норвегії 10), не маючи змоги послати їх на советський фронт. По-друге, Гітлер «поставити під рушницю» Європу не зміг, навіть якби захотів; інонаціональних вояків у формуваннях Третього Райху було приблизно 2 мільйони осіб, можливо, більше на кілька сотень тисяч, якщо врахувати призваних на окупованих територіях фольксдойче. Але от халепа: з цього числа від півмільйона близько 800000 були етнічними росіянами, тобто найбільшою іноетнічною групою на службі Третьому Райху [2, с. 691–702]. Принагідно: українці склали у 1941–1944 роках приблизно 50% підданих ССРСР, які опинилися під нацистською окупацією. В той же час, за даними довідника, «з українців було сформовано:

- дивізій та охоронних корпусів – 1 з 40 – 2,5%;
- бригад – 3 із 60 – 5 %;
- полків – 20 з 250 – 8%;
- батальйонів – 120 із 1200 – 10%» [15, с. 5].

Тож виникає запитання щодо правомірності вихваляння Лавровим російського героїзму у боротьбі з Гітлером і про те, чиї саме еліти з усієї сили прагнуть забути свою співпрацю з нацистами та фашистами, бо ж тільки ССРСР у Європі мав у 1939–1941 роках угоди про дружбу з Німеччиною й Італією. Проте головне тут не ця міфологія, яка, на жаль, поширена навіть за межами Росії, а заперечення суб'єктності цілої низки європейських націй, в тому числі й української. Виявляється, українці нездатні бути самочинною нацією, вони годяться тільки на роль попіхачів Заходу, а

обраний на вільних виборах під гаслами «просто перестати стріляти» та «подивитися в очі Путіну» президент Зеленський очолює «нацистський расистський режим». Абсурд цих звинувачень зрозумілий усім притомним людям, але в Росії таких, схоже, мізерна кількість, і поза Росією тих, хто мислить у параметрах, заданих «кремлівськими чекістами», тож Україна має обстоювати свою геополітичну суб'єктність, зважаючи на всі ці обставини.

Отже, метою цієї розвідки є спроба виявити особливості перетворення латентної суб'єктності на актуальну, насамперед аналізуючи українські реалії.

Виклад основної частини. Наведені вище питання сьогодні є одними з найактуальніших для українознавства. Проте вони не вичерпують усіх проблем сучасного дискурсу суб'єктності як держав, так і націй. Розгляд проблеми потребує поглибленого вивчення набутого досвіду.

Королівство Нідерланди було нейтральною державою, яка стала у 1940 році жертвою неспровокованого нападу Третього Райху і вчинила серйозний опір агресору; її нечисленна авіація завдала страшних втрат Люфтваффе, її чималий торговельний флот пішов у британські порти і потім активно працював на союзників, її королева Вільгельміна не капітулювала за прикладом бельгійського короля (навіть комуністи не виступали потім за ліквідацію монархії). Тобто Нідерланди, безумовно, мали питомі ознаки геополітичного суб'єкта, які базувалися на потужних економічних ресурсах, професіоналізмі війська та членстві в НАТО. Але у 1995 році добре озброєний голландський батальйон миротворців у Боснії просто втік,

наляканий сербами. Як пише О. Забужко, у Сребрениці маємо факт «першого в Європі, після Другої світової війни, масового вбивства цивільного населення, кваліфікованого міжнародним правом як геноцид. Понад 8000 сребреницьких босняків чоловічої статі було розстріляно армією Республіки Сербської, понад 1000 досі числяться пропалими безвісти, і родини шукають їхніх могил. І значно рідше згадують (якщо взагалі згадують), що поруч зі Сребреницею був ще один босняцький анклав – Жепа, і там різанини вдалось уникнути. Тому що Сребреницю контролювали миротворчі війська НАТО (Нідерландів), а Жепу – українські. І голландські «блакитні каски» перелякались Ратко Младіча й пішли на всі його вимоги, а українці сказали йому «фак ю». [...] Про Сребреницю багато написано, знято, задокументовано тощо. [...] Про врятовану Жепу натомість світова громадськість не знає нічого...» [17]. Це, між іншим, був міжнародний дебют української армії. Утім босняки знають і пам'ятають. Та ж Забужко писала: «Якраз напередодні знайома, що жила в Боснії, згадувала, як їй тамтешні мешканці, зачувши, що вона з України, ледь не руки цілували, дякуючи за наших миротворців 1995-го – наші тоді врятували в Боснії 10 тис. душ, ціле мусульманське селище (Жепу), не допустивши другої Сребрениці [...], тоді як голландці просто здали мирне населення генералові Младічу на заріз і перепуджено вшилися» [22]. Чому добре озброєні голландські вояки втекли? Виглядає, що вони втратили й індивідуальні, й колективні суб'єктні якості. А чи можливо без них бути геополітичним суб'єктом? Тобто маємо серйозні підстави для роздумів. А от у вересні 2021 року, коли війська

держав НАТО ганебно тікали з Афганістану, здаючи країну на поталу талібам (до чого призвела не менш ганебна і непрофесійна політика низки західних урядів, проте це окрема тема), українців помітили, і «The New York Times» вибухнула істинним панегіриком на адресу українського спецназу в Афганістані: там, де західні вояки не змогли (точніше, не ризикнули, не схотіли) виконати місію, прийшли бійці ГУР і порятували майже сотню афганців, яким загрожувала смерть від талібів. «З того часу, як американці покинули Афганістан, небагато країн виявили бажання відправляти туди рятувальні місії. Виняток – Україна. Це засвідчує, що вона має інше розуміння безпеки» [21]. Втім, можливо, не лише безпеки? Чи справді українці бачать і розуміють інші безпеки, передусім перемоги деспотичного дикунства над цивілізацією? Бо ж назагал Афганістан – це символ перемоги ісламістського тоталітаризму над євроатлантичною демократією, що має серйозні геополітичні наслідки, адже демократичні держави поставили під сумнів дієвість своєї геополітичної суб'єктності.

У зазначених вище ситуаціях українська суто суб'єктна дієздатність на тлі неспроможності до такої дієздатності з боку елітних формувань західних армій, які уособлювали далеко не останні в геополітичному сенсі держави, мала в очах багатьох зарубіжних коментаторів, і не лише їх, вигляд якогось дива, чогось незрозумілого, позараціонального, фантазмагоричного. Мовляв, невідь-звідки з'явилися «українці з автоматами» (як сформулював один прес-офіцер НАТО) і переламали обставини, не маючи за собою ані потужної авіапідтримки, ані артилерійсько-ракетних частин, ані

чималих резервів. І на підставі цього (а тим більше, на підставі повномасштабної російської агресії) почалися розмови про «появу української нації», її «початок формування», необхідність «допомогти у її становленні» тощо. Тим часом значна частина важливих засадничих чинників розуміння того, як і коли формувалася модерна українська нація, які інваріанти були закладені в її буття, дає нам звернення до історії.

На зламі XIX–XX століть конституювання як модерної української нації, так і її політичної суб'єктності вийшло на принципово вищий рівень порівняно з попереднім. Своєрідним символом-означенням початку цього періоду стали слова Лесі Українки з листа до її дядька, Михайла Драгоманова, від 17 березня 1891 року: «Скажу Вам, що ми відкинули назву «українофіли», а зветься просто українці, бо ми такими єємо окрім всякого «фільства» [14, с. 63]. І хоча слово «українець» фігурує з початку XIX століття у літературі та приватному листуванні (власне, псевдонім Лариси Косач – не випадковість, а ще до неї таким псевдонімом підписувалася Христина Журавльова, у шлюбі – Алчевська), але, скажімо, у Шевченка його немає. З кінця ж XIX століття воно поширюється по обидва боки Збруча. А водночас Лариса Косач прозорливо попередила, знов-таки у листі до Драгоманова, за три роки після першого: «У нас велика біда, що багато людей думають, що досить говорити по-укр[аїнськи] (а надто вже коли писати дешцию), щоб мати право на назву патріота, робітника на рідній ниві, чоловіка з певними переконаннями і т. п. [...] Ще тепер можна у нас почути фразу: «Як се? От Ви казали, що NN дурень і тупиця, а він же так чудово говорить

по-нашому!» «Говорить по-нашому» – се вже ценз! А послухати часом, що тільки він говорить по-нашому, то, може б, краще він говорив по-китайськи» [13, с. 175].

Національна суб'єктність, тим більше геополітична, вимагає складної й ефективної структурованості носія цієї суб'єктності. Тим паче, коли йдеться про бездержавне становище цієї нації, що у тодішній Європі було достатньо поширеним (власне, більшість європейських націй не мали власної державності, втративши її у минулі століття внаслідок експансії імперій, які наразі модно звати «класичними» і «некласичними»). Скажімо, Ярослав Грицак і Юрій Шаповал пишуть, що «до класичних імперій слід віднести ті, в яких зазвичай центр та колонії розділені морями та океанами, тому географічно порівняно легко визначити, де колонія, а де метрополія. Проте «сухопутні» Османська чи Австро-Угорська імперії не підпадають під таку схему. Російська імперія також була сухопутною імперією, межі між центром та периферією були розмитими» [20]. Утім, на нашу думку, у такому поділі більше інтелектуальної моди, ніж науки. Адже Російська імперія у XIX столітті мала цілу низку «заморських» колоній: Аляску, Форт Росс (Каліфорнія), Форт Єлизавети (Гаваї), Сагалло (Африканський Ріг) [23], та й на початку XX століття зберегла Порт-Артур. А ось Німеччина, перш ніж опанувати «заморські» колонії в Африці, Азії й Океанії, активно займалася колонізацією значної частини Польщі. Та й «класична» Британська імперія мала колонію Ірландію, що ніяк не могла домогтися бодай самоврядування. Тим часом ще у 1928 році Михайло Волобуєв значну частину своєї статті «До

проблеми української економіки» присвятив неадекватності розуміння колоній лише як «заморських територій» десь в Азії чи Африці [4]. І взагалі: «некласичні» колоніальні імперії гнобили чи не більше народів і націй, аніж «класичні». І виявилися стійкішими, бо деякі з них існують донині та продовжують практику визиску «неправильних» етносів. То чи не ліпше з наукового погляду було б вести мову про два типи класичних колоніальних імперій, які де в чому відрізняються, але мають чимало спільного?

Отож у «колоніях європейського типу», не лише в Україні, але в Україні, мабуть, особливо, важливим було питання національного структурування, творення того, що Оксана Забужко характеризувала як «загальноукраїнську національну свідомість і самостійну, вироблену, структурно «укомплектовану» професійну культуру (з власною не тільки художньою чи релігійною, як доти, а й науковою, політичною, ідеологічною «підсистемами») – культуру як духовний аналог нації» [11, с. 100]. А така культура неможлива без буттєвого підґрунтя. Відтак, попри всі складнощі, в обох частинах України – як підросійській, так і півавстрійській – у цей час відновився розвиток громадянського суспільства. Певні позитивні зміни в Австро-Угорщині та вимушена лібералізація політики верхів Російської імперії з кінця XIX століття – бо ж без такої лібералізації ставав неможливим ефективний поступ економіки – викликали до життя нові форми самоорганізації українців. Ще до цієї лібералізації виникає підпільне «Братство Тарасівців» (1891). Серед знаних членів Братства були Іван Липа, Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський, Володимир Шемет, Євген

Тимченко, Володимир Самійленко, Микола Вороний, Микола Міхновський та інші; повний список членів Братства досі невідомий, так само, як і точна кількість його членів – адже йшлося про добре за-конспіровану організацію. Загалом до десяти філій цього товариства входили близько ста посвячених активістів, які пропагували ідеї української національної тожсамості та самостійності. Але головною сферою зусиль із самоорганізації українців у ці роки стали земства. Вони як установи місцевого самоврядування діяли на Лівобережжі та на Півдні України від 1864 року, а на Правобережжі – від 1911 року. Уряд набагато менше контролював діяльність земств, аніж державних установ і громадських організацій, тож у земствах працювало чимало діячів українського руху, і, у свою чергу, ряд земств на початку ХХ століття підтримували український рух. А надалі Симон Петлюра під час Першої світової війни працював заступником уповноваженого Всеросійського союзу земств. Майбутні члени Центральної Ради Павло Чижевський, Володимир Леонтович і Микола Ковалевський, Микола Біляшівський, Ілля Шраг також працювали у земствах. У земському русі працювали і член Центральної Ради та посол України в Німеччині барон Федір Штейнгель, майбутні міністри закордонних справ Андрій Ніковський та Дмитро Дорошенко, член Генерального Суду УНР Андрій В'язлов. Нарешті, прем'єр Української Держави Федір Лизогуб (брат народовольця Дмитра Лизогуба) у 1901–1915 роках був головою Полтавської губернської земської управи. Тут названа тільки частина верхівки земського руху, головним же чинником громадської самоорганізації були тисячі працівників

земських структур по всій підросійській Україні. З кінця ХІХ століття відновився кооперативний рух. Ішлося не про суто економічну справу: кооперативний рух на більшості території України набув національного характеру, який виявив себе у намаганні усамостійнитися від всеросійських кооперативних союзів, створити свої всеукраїнські центри кооперації і стати матеріальною опорою національно-культурних сил. Кооперація відкрила свої видавництва і читальні, підтримувала «Просвіту» і театральні групи тощо. Напередодні 1917 року в українських губерніях працювало 7 тисяч кооперативних товариств різних галузей діяльності і близько 50 їхніх союзів. Споживчі кооперативні товариства обслуговували 9 мільйонів осіб. Знані кооператори згодом брали безпосередню участь у створенні Центральної Ради, проведенні Національного Конгресу, селянського з'їзду, обіймали ключові посади в уряді (а Борис Мартос його якийсь час навіть очолював) та багатьох місцевих адміністраціях. Кооперація стала середовищем, з якого йшло поповнення національно свідомих і знайомих з управлінською діяльністю кадрів для створених нових органів влади – від низових до найвищих – під час Української революції. Ба більше: у 1921 році більшовики змушені були легалізувати українську кооперацію на час непу.

Слід відзначити національно-культурний, освітній і науковий рухи, що з кінця ХІХ століття виокремилися із загальногромадянського, хоча, звісно, вони впливали один на одного. Наукове товариство імені Шевченка, аматорські театральні гуртки, широка мережа «Просвіт», жіночих організацій, профспілок, допомогових кас тощо розвивалися по

обидва боки Збруча. Не всі вони мали демонстративно український характер, але, скажімо, зовсім не випадково активними учасниками аматорського театру з українським репертуаром у Народному домі Севастополя перед 1905 роком були і вожак повстання на панцернику «Потьомкін» унтер-офіцер Опанас Матюшенко, і керівник повстання на крейсері «Очаків» лейтенант Петро Шмідт. Тобто вони були причетні до організованих осередків, як тоді казали, «щирого українства», і під час повстань на Чорноморському флоті у 1905 році там не просто діяли численні матроси й унтер-офіцери (ба, навіть деякі офіцери) з українськими прізвищами; то були учасники певних спільнот, допіру культурницьких, які за логікою обставин набули виразно політичного забарвлення.

І ще одна знакова річ: після того, як 1906 року було знято заборону на друк Святого Письма українською мовою, переклади Євангелій розійшлися накладом понад 100 тисяч примірників – на той час цифра просто-таки грандіозна. Причому найсвятіший синод тодішньої РПЦ санкціонував-таки друк цього перекладу, отже, офіційно визнав українську мову.

Важливу роль у перетворенні латентної суб'єктності на актуальну відіграла газета «Рада» та коло її автури. У 1905 році, коли революційні події в Російській імперії призвели до послаблення цензури, група громадських діячів і літераторів зареєструвала дві газети – «Громадська думка» та «Рада». Перша з них виходила недовго – до літа 1906 року, коли її «задушили» цензурні утиски. Тоді рупором української громади стала «Рада». Де-факто редактором цих видань був Сергій Єфремов (хоча номінально ці

посади займали інші люди). Як писав про нього знаний громадський діяч, меценат, агроном, землевласник, видавець, публіцист Євген Чикаленко, «це був єдиний між нами чоловік, котрого можна було вважати за справжнього журналіста. Людина талановита, освічена, з здоровим, тверезим розумом, а головне може писати дуже швидко... Я не міг уявити собі газети без нього. Раз у раз коли у мене з'являлася думка про яке-небудь літературне діло, я зв'язував його з іменем Єфремова... Діло він ставив раз у раз вище своїх особистих інтересів, вище свого самолюбства і т. ін.» [19, с. 446–447]. Оцінка прагматика Чикаленка дуже висока, тим більше, що до кола «радівців» належали Борис Грінченко, Олена Пчілка, Дмитро Дорошенко, Микола Вороний, Михайло Грушевський, Архип Тесленко, Софія та Олександр Русови, Володимир Самійленко, Левко Юркевич та інші. В одній із передових статей редакція свої завдання сформулювала так: «Будучи одинокою щоденною газетою російської України, вважаємо корисніше... не зв'язувати себе програмою чи тактикою якоїсь однієї політичної партії, а старатися освітлювати і питання дня, і загальніші, більш принципіальні, питання українства з погляду різних поступових партій. Ставлячи своїм ближчим завданням служити культурним, громадським і політичним інтересам України під Росією, газета наша заразом буде старатися держати своїх читачів у крузі інтересів всеукраїнських» [10, с. 198]. Відтак газета стала центром кристалізації структур громадянського суспільства на всіх землях, де мешкали українці, на її сторінках шліфувалася літературна мова, тут «обкатувалися» ідеї українського автономізму;

«Рада» обстоювала права України згідно з Переяславською угодою, що означало побудову автономної держави (про незалежність на сторінках підцензурного видання мови бути не могло). Працівники, автура, читачі «Ради» згодом стали активними учасниками Української революції; а навесні 1917-го, після заборони у роки Першої світової війни, газета відновила вихід уже як «Нова рада».

Масштабна культурницька діяльність і новітній розвиток громадянського суспільства мали закономірним наслідком виникнення політичних партій. Унаслідок об'єктивних обставин спершу вони виникли у Галичині та на Буковині. Національне питання в Австро-Угорщині було пріоритетним для всіх партій і рухів, навіть марксистського спрямування; наприклад, соціал-демократія там існувала як федерація партій, утворених за національним принципом. Серед українських партій, які виникли наприкінці XIX століття, можна виокремити Радикальну партію (1890), Національно-демократичну (1899), Соціал-демократичну (1899), Католицько-руський союз (1899), що діяли в Галичині та на Буковині. Всі ці партії наголошують на єдності українського народу та потребі сприяння боротьбі підросійських українців за свої національні та політичні права. Так, у програмі Національно-демократичного (народного) сторонництва (цей термін уживався у ті часи як синонім терміна «партія». – Авт.) заявлена мета «дійти до того, щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм, в якому би загал народу на свою загальну користь орудував всіма своїми справами: культурними, економічними

і політичними» [12, с. 9]. Першим, хто в новітній вітчизняній політичній думці поставив руба питання про незалежність України та науково обґрунтував потребу в цій незалежності, став галицький соціаліст Юліан Бачинський, який був одним із засновників Радикальної партії, потім – Української соціал-демократичної. 1895 року він опублікував книгу «Україна Irredenta». У книзі автор обґрунтовує тезу, що соціально-економічний розвиток як Галичини, так і Наддніпрянщини відбувається надзвичайно сповільнено, у деформованому вигляді, з великим відставанням від провідних європейських держав, що спричиняє зубожіння й страждання селянства та пролетаріату. Головна причина цього – те місце, яке об'єктивно посідають українські землі в імперіях Габсбургів і Романових, їхній фактично колоніальний статус з усіма його наслідками. У Європі нормальний економічний розвиток відбувався через створення національних держав, у яких буржуазія здобувала якнайкращі умови для розвитку своєї справи, оскільки власна держава забезпечувала «своїй» буржуазії всі потрібні їй заходи протекції. Бачинський наголошував: «Буржуазія, національна ідея і національна держава – се вплив економічної еволюції, дитина капіталістичної продукції» [1, с. 71]. Тому провідною верствою у здобутті Україною незалежності має стати національна буржуазія. Потенційно всі українські землі становлять економічну цілісність, стверджував Бачинський, а «єдності економічній мусить відповідати єдність політична» [1, с. 146]. Задля цього в Галичині українські національні змагання потрібно перевести з культурницької у політичну площину, а на Наддніпрянщині інтелігенція

мусить наполегливо працювати над піднесенням національного духу. «По-при боротьбу з російським абсолютизмом, потреба вже тепер почати тій малій горстці свідомих уже Українців будити серед української суспільності в Росії, наскільки се лише можливо, і думки про політичну самостійність України» [1, с. 162]. Не в останню чергу тому, що насувається загроза «можливої в найближшій часі загально-європейської війни» [1, с. 88], наслідком якої стане розпад і Росії, і Австро-Угорщини внаслідок революцій, – і до цього слід бути якнайкраще підготовленими. Проте не слід вважати, що слід будувати моноетнічну державу: «Боротьба за політичну самостійність України не відноситься також виключно до Українців-народу, а взагалі, до всіх, що замешкують Україну, без огляду на те, чи се автохтон-Українець, чи кольтоніст: Великорос, Поляк, Жид чи Німець. Спільний інтерес з'українчить їх, змусить їх усіх стати українськими «патріотами» [1, с. 95]. І тільки шляхом унезалеження України її трудящі маси зможуть здобути собі заможне і вільне життя.

Натомість перша реальна східно-українська партія – Революційна Українська Партія, РУП – зорганізувалася лише 1900 року. Її маніфестом стала проголошена Миколою Міхновським промова, що невдовзі була видана під назвою «Самостійна Україна». Йшлося про створення вільної Української держави як єдино можливої форми національного існування. Міхновський зазначав: «...Як партія бойова, партія, що виростає на ґрунті історії і є партією практичної діяльності, ми зобов'язані вказати ту найближчу мету, яку ми маємо на оці. Ця мета – повернення нам прав,

визначених Переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії. Ми виголошуємо, що ми візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято в нас теж силою. Наша нація довго нездужала, але нині вже стає до боротьби. Вона добуде собі повну свободу і перший ступінь до неї: Переяславська конституція» [16, с. 28]. При цьому Міхновський обстоював збройний шлях усамостійнення України. Втім про саме цей шлях йшлося в тексті національного гімну (варіант 1865 року): «Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону, / В ріднім краю панувати не дамо нікому». РУП невдовзі розкололася на «незалежників» й «автономістів»; створюється ще ряд партій, які стоять на позиціях федеративних чи конфедеративних відносин з Росією. Ось що писалось в програмі Радикальної партії, яка, попри назву, об'єднувала ліберальну інтелігенцію: «Що до ладу на території України, то всіма справами має тут порядкувати Українська Виборна Народна Рада. [...] Народна рада сама виробляє краєву конституцію, яку не може ні відмінити, ні касувати загально-державний парламент. Краєва конституція мусить дати право широкого самоврядування громадам сільським і городським і тим округам, у які громади могли б об'єднатися. Кожна така округа має свій окружний сейм, з правом самоврядування в межах округи» [18, с. 15–16]. У 1905 році в Російській імперії вибухнула революція. Імператорська влада вимушено пішла на поступки. 17 жовтня було надруковано Маніфест про дарування «громадянських свобод» (що відкрило шлях до легальної політичної діяльності) і про скликання ближчим часом Державної Думи з законодавчими

функціями. Наслідком цього стало утворення українськими депутатами у першій і другій Державних Думах так званих «Парламентських Громад». До складу першої з них, заснованої Іллею Шрагом, Володимиром Шереметом та Павлом Чижевським, увійшли відомі громадські діячі – барон Ф. Штейнгель, М. Біляшівський, О. Свечин, М. Ковалевський, а також майже всі селяни-депутати від українських губерній – усього 44 члени. В Петербурзі утворюється український центр, засновується громадсько-політичний і економічний тижневик «Українській вѣстникъ». До Петербурга приїхав Михайло Грушевський; за його 18 участю була підготовлена декларація про автономію України, яку сподівалися урочисто проголосити в Думі, але це не вдалося, бо її достроково розпустив Ніколай II. Після розпуску Думи більшість її членів виїхала до Виборга (Фінляндія) і підписала відозву протесту проти дій самодержавної влади. Всі українські депутати підписали цю відозву, за що, серед інших, були засуджені владою до різних строків тюремного ув'язнення і втратили право обиратися до другої Думи. У лютому 1907 року розпочала діяльність друга Дума, обрана на основі менш демократичного закону. Але українська Громада, яку склало 47 депутатів, все одно була реальною силою, а її діяльність також стосувалася надзвичайно важливих справ українського життя. Вона клопоталася питаннями впровадження української мови у шкільну освіту, запровадженням україномовного судочинства, церковної служби, а також питаннями вдосконалення місцевого самоврядування. Почало виходити видання «Рідна справа». Був підготовлений оновлений законопроект про автономію України.

Але й друга демократична Дума, проіснувавши лише 107 днів, припинила свою діяльність внаслідок державного перевороту, проведеного прем'єром Петром Столипіним та царським двором. Після того, як уже було сказано, виборче законодавство змінили так, що в Думах більшість була закріплена за поміщиками-росіянами. До цього додалося створення фактично єдиного фронту влади й абсолютної більшості російських політичних організацій проти українських сил, навіть тих, що не вимагали незалежності України. Як зазначав Дмитро Донцов, «швидке поширення української ідеї, що не лише почала захоплювати маси українського народу, але знайшла численних adeptів також навіть серед зрусифікованих і навіть напівсполонізованих вищих кіл суспільності, – викликало серйозне затурбування спершу з боку правительства, а потім і в усіх верствах російського населення. [...] Для Росії здійснення програми українських автономістів означало, з одного боку, послідовне витіснення російських культурних впливів за Дон і Сейм, з другого – втрату колосальної області для визиску, силами якої годується сучасна російська держава. Ці логічні консеквенції послідовного успішного українського руху погнали всі видатніші російські партії в усьому, що торкається України, в табір правительства й націоналістів» [9, с. 30].

Усі ці чинники в період 1914–1918 років виявилися своєрідно «помноженими» на реалії Першої світової війни. Передусім відзначимо, що Україна була на цій війні одним із головних воєнних театрів. Війна прискорила формування модерної нації, бо саме вона стала найбільшим вторгненням модерного світу у традиційне життя селян, які становили

абсолютну більшість населення українських теренів. Вояки з числа селян навчилися поводитися з воєнною технікою (яка в армії Російської імперії була достатньо модерною), пройшли сувору школу військової муштри, яка давала їм уявлення про переваги організації й дисципліни. Не випадково саме колишні «люди з рушницями» – солдати та молодші офіцери – користувалися найбільшою повагою в українському селі під час революції і забезпечували кадри для українського війська. Крім того, війна прискорила процеси національного формування і в інший спосіб. Імперська російська армія була поліетнічною за своїм складом. Щоденна зустріч в окопному побуті з представниками інших етносів допомагала українським селянам усвідомити свою самотність, особливо коли вони ставали жертвою насмішок, упередження чи ворожості на національному ґрунті. З іншого боку, у 1914–1917 роках російська армія, в якій служило багато українців-наддніпрянців, завоювала Галичину й Буковину, що перебували у складі імперії Габсбургів, із населенням, яке розмовляло тією самою мовою, співало ті самі пісні, мало ті самі традиції й звичаї, що й вони самі. Такі безпосередні контакти між українцями з обох сторін фронту прискорювали кристалізацію національної ідентичності; скажімо, майбутній драматург Микола Куліш (цивільний фах – агроном, військовий – офіцер-артилерист) пізніше зазначав, що вперше усвідомив себе українцем у Галичині, побувши там із російським військом; саме у Львові він уперше взяв у руки невідцензурний Шевченків «Кобзар». «...Накинута зрілий душі самим ходом історії вибір «бути чи не бути мені українцем?» здійснюється

і як етичний, і, що особливо цікаво, як «життєсмертний», екзистенційний [...] Це надзвичайно важливий, властиво, вирішальний для розуміння еволюції української ідеї момент: що національне не є тут жодним надіндивідуальним абстрактом, а, як часто підкреслював Франко в багатьох працях, «натуральним висловом душі», «потребою душі» – іманентним проявом індивідуального духа в його саморозвиткові, без чого людина неминуче робиться уломною» [11, с. 100–101].

Після поразок 1915 року влада Російської імперії змушена була піти на певні поступки, залучивши до організації тилу громадськість, передусім земства. У тилу Південно-Західного фронту практично всі земські організації станом на 1917 рік були явочним порядком українізовані; скажімо, на відповідальній посаді в земських службах служив Симон Петлюра. Крім того, у зв'язку з нестачею робочих рук (на початок 1917 року на Наддніпрянщині залишилося 40% довоєнного числа працездатних чоловіків у сільському господарстві) до роботи були залучені військовополонені і біженці, серед яких знаходилися тисячі галичан і буковинців, у тому числі й активісти політичних партій та громадських організацій. Усе вищезазване й мало наслідком те, що «всередині» російської революції й одночасно з нею спалахнула й революція українська, у свою чергу посиливши і поглибивши революцію всеросійську.

Загальноприйнятим є твердження, що скинення самодержавства в Російській імперії у 1917 році було актом суто всеросійської революції, а власне українська революція розпочалася дещо пізніше. Однак ось який документ був опублікований у Петрограді того ж дня, коли

імператор Ніколай II підписав зречення від престолу: «У визвольній боротьбі останніх днів велику роль відіграв і український демос в особі українського жовнірства тих полків, що прилучилися до повстання. [...] Ряди війська, яке боролось за свободу разом з широкими демократичними масами Петрограда, в значній мірі складалися з синів українського громадянства й робітництва, з представників демократичних верств української нації. [...] Гасло демократичної республіки, виставлене російською демократією, забезпечує громадянські права кожної окремої людини. В боротьбі за ці права ми зичимо російській демократії всякого успіху. Але українська демократія, українські маси потребують забезпечення не лише своїх загальногромадянських прав, але й своїх окремих прав національних, тих прав, які російський нарід має вже віддавна. З цим гаслом національного визволення й повинні виступити українські маси в Петрограді. Найповнішим висловом ідеї національного визволення є національно-державна самостійність, і лише створення власного суверенного державного організму може забезпечити як найширший культурний розвиток українського народу. В світлі сього ідеалу, як найближчий етап до нього, як практичне завдання сьогоднішнього дня, українська маса в Петрограді повинна виставити, вкупі з демократією інших народів Росії, лозунг перебудови Російської держави на федеративну демократичну республіку, з як найширшими правами окремих націй і спеціально з як найширшою національною територіяльною автономією України» [3, с. 26–27]. Це рядки з відозви Петроградського Тимчасового Українського Революційного Комітету від

2(15) березня 1917 року. «Як бачимо, тут чітко зазначена й особлива роль українства в революції, й особливі його завдання, в тому числі й стратегічний курс на національно державну самостійність. Ну, а те, що цей комітет мав реальну вагу, засвідчила маніфестація у Петрограді через кілька днів з нагоди річниці народження Тараса Шевченка, в якій узяли участь десятки тисяч осіб. Її учасники несли портрети поета, транспаранти з гаслом «Хай живе вільна Україна у вільній Росії!», десятки національних синьо-жовтих прапорів. Поряд зі студентами, інтелігенцією і робітниками в урочистому поході взяли участь вояки – солдати й офіцери. Очолював похід загін кубанських козаків у мальовничих чорних жупанах з січовим прапором і запорозькими бунчуками. Промарширував під синьо-жовтими прапорами лейб-гвардії Волинський полк – той, що першим розпочав перехід на бік революції (як пізніше писали свідки подій, «два українські полки скинули російського царя»). У лавах українців зі своїми прапорами та гаслами йшли і представники інших пригноблених імперією народів – фіни, поляки, естонці, латиші, білоруси, татари» [8, с. 12].

Інакше кажучи, українська політична суб'єктність у ці дні яскраво себе унаочнила в самому акті збройного скинення царату. Водночас ця суб'єктність з цього часу набула геополітичного виміру, перетворюючись із латентної на актуальну. Наступні етапи цього перетворення – формування Центральної Ради, її Універсали, поява українізованих частин і з'єднань, коли самочинна, коли вимушено санкціонована всеросійським урядом, проголошення УНР, її участь у мирних переговорах у Бересті з

Почвірним союзом, зрештою, проголошення української незалежності – це все стане закономірними етапами становлення цієї суб'єктності. Але це вже інші сюжети й інша тема, пов'язана з теоретичною проблематикою – як саме характеризувати цю суб'єктність, яка навряд чи вписується у рамки стандартної дихотомії «латентна–актуальна» та потребує складнішого понятійно-категоріального апарату.

Висновки. Підсумуємо мовлене в цій нашій статті та у двох попередніх [6; 7]. Ранньомодерна українська козацька нація формувалася як спільнота вільних людей із високим рівнем суб'єктності. Але в умовах самодержавної Російської імперії національна суб'єктність частково була силоміць знищена разом із індивідами-носіями, частково «розсмокталася». Відтак утворилася історична пауза в націєтворенні, яке довелося починати на новій, ширшій основі. Проте і в ранньомодерні, і в модерні часи найяскравіші носії національної суб'єктності (*vita maxima*, за Олександром Кульчицьким) завжди перебували у відносній меншості серед загального населення. У постколониальному і посттоталітарному суспільстві назагал національна суб'єктність не може охоплювати всіх, хто номінально є громадянином даної держави. Це серйозна проблема України, і не лише її. При цьому історично українська національна суб'єктність полісуб'єктна у своїй основі, в цьому її сила і слабкість. Усі три Майдани – 1990, 2004, 2013–2014 років – це вияви національної суб'єктності. В РФ дуже мало хто і з влади, і з опозиції зміг це збагнути. Відсіч російській агресії у 2014 та 2022 роках ґрунтувалася передусім на самочинності, влада зі значним запізненням підключалася до

цього. Україна як геополітичний суб'єкт зірвала плани Кремля тому, що діяла як «Держава Війська Запорозького» (І. Лосев), тобто відбулося відродження на новій основі історично традиційної української суб'єктності. Та система державної влади України досі не побудована так, як вона має бути побудована з урахуванням переваг, які дає ця традиція як у збройному, так і в ідейному протистоянні десуб'єктивованій російській міфореальності, і з мінімізацією виявлених історією її недоліків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський, Ю. *Україна Irredenta*. 3-тє вид. Берлін, 1924. 237 с.
2. Боляновський, А. В. *Іноземні військово формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.)*. Львів, 2013. 880 с.
3. Відозва Петроградського Тимчасового Українського Революційного Комітету до українського громадянства, студентства, робітництва й українських офіцерів у Петрограді. *Україна в ХХ столітті (1900–2000)*: зб. документів і матеріалів (упор.: А. Слюсаренко, В. Гусев, В. Король та ін.). Київ, 2000. С. 26–27.
4. Волобуєв, Михайло. До проблеми української економіки. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/02/04/volobuev-ukrainian-economy/>
5. Вступительное слово Министра иностранных дел Российской Федерации С. В. Лаврова в ходе встречи с заместителем Председателя Правительства Республики Сербия А. Вулином, Москва, 14 августа 2024 года. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1965566/
6. Гравовська, І., Гравовський, С. Латентна геополітична суб'єктність України як реальність та наукова проблема. *Українознавство*. 2024. № 1 (90). С. 194–203.
7. Гравовська, І., Гравовський, С. Історичне становлення геополітичної суб'єктності України від початкових етапів

до кінця XIX століття. *Українознавство*. 2024. № 2 (91). С. 207–223.

8. Грабовський, Сергій. *Революція 1917-го: ескіз до портрету в інтер'єрі історичної доби*. Ніжин, 2017. 48 с.

9. Донцов, Дмитро. *Історія розвитку української державної ідеї*. Київ, 1991. 48 с.

10. Животко, А. *Історія української преси*. Київ, 1999. 360 с.

11. Забужко, О. Філософія національної ідеї: Україна і Європа. *Зустрічі*. 1991. № 2.

12. Із програми Національно-демократичного (народного) сторонництва. *Україна в XX столітті (1900–2000): зб. документів і матеріалів* (упор.: А. Слюсаренко, В. Гусев, В. Король та ін.) Київ, 2000. 351 с.

13. Леся Українка. *Твори: в 10 т.* Київ, 1965. Т. 9.

14. Леся Українка. 9.02.1894 р. До М. П. Драгоманова. *Зібр. тв. у 10 т.* Т. 9.

15. Махно, В. П. *Полный перечень объединений и соединений 3-го Рейха из граждан СССР и эмигрантов, а также из жителей Прибалтики, Западной Белоруссии и Украины: справочник*. Изд. 2-е исправ., дополн. Севастополь, 2009. 168 с.

16. Микола Міхновський. *Самостійна Україна*. Програма Революційної Української Партії із 1900 року. Вступне слово проф. Володимира Шаяна. Лондон, 1967. 32 с.

17. У Вільнюсі варто згадати Жепу. URL: <https://espresso.tv/u-vilnyusi-vartozgadati-zherpu>

18. *Україна в XX столітті (1900–2000): зб. документів і матеріалів* (упор.: А. Слюсаренко, В. Гусев, В. Король та ін.) Київ, 2000. 351 с.

19. Чикаленко, Євген. *Спогади (1861–1907)*. Нью-Йорк, 1955. 504 с.

20. Ярослав Грицак, Юрій Шаповал. Чи була Україна російською колонією? URL: <https://uamoderna.com/history/chy-bulaukraina-rosiyskoiu-koloniieiu/>

21. Michael Schwirtz. A Navy Trip to Kabul: How Ukraine Negotiated With the Taliban and Rescued 96 Afghans. URL: <https://www.nytimes.com/2021/09/24/world/middleeast/>

ukraine-taliban-rescue-afghanistan.html?fbclid=IwAR0I5Dt7wnMku16nnpnBm6r3bVI4DJGhJo2_ImdLIgmsG7T9UZXXQqbwMNVh4

22. Oksana Zabuzhko (Оксана Забужко). URL: <https://www.facebook.com/oksana.zabuzhko/posts/40429608439520>

23. Former Russian colonies. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Former_Russian_colonies

REFERENCES

1. Bachynskiy, Yu. (1924). *Ukraine Irredenta*. 3-rd ed. Berlin, 237 p. [in Ukr.]

2. Bolianovskiy, A. (2013). *Foreign Military Formations in the Armed Forces of Germany (1939-1945)*. Lviv, 880 p. [in Ukr.]

3. Sliusarenko, A., Husiev, V., Korol, V., et al., comp. (2000). Appeal of the Petrograd Provisional Ukrainian Revolutionary Committee to Ukrainian citizenship, Students, Workers and Ukrainian Officers in Petrograd. (2000). *Ukraine in 20th Century (1900–2000)*. Kyiv, pp. 26–27. [in Ukr.]

4. Volobuev, M. *To the Problem of the Ukrainian Economy*. [online] Available at: <https://vpered.wordpress.com/2013/02/04/volobuev-ukrainian-economy/> [in Ukr.]

5. *Opening Speech by the Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation S.V. Lavrov during a Meeting with Deputy Prime Minister of the Republic of Serbia A. Vulin, Moscow, August 14, 2024*. [online] Available at: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1965566/ [in Rus.]

6. Grabovska, I., Hrabovskyi, S. (2024). Latent Geopolitical Subjectivity of Ukraine as a Reality and a Scientific Problem. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 1(90), pp. 194–203. [in Ukr.]

7. Grabovska, I., Hrabovskyi, S. (2024). The Historical Formation of Geopolitical Subjectivity of Ukraine from the Initial Stages to the end of the 19th Century. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 2 (91), pp. 207–223. [in Ukr.]

8. Hrabovskyi, S. (2017). *Revolution of 1917: a Sketch for a Portrait in the Interior of a*

Historical Era. Nizhyn, 48 p. [in Ukr.]

9. Dontsov, D. (1991). *The History of the Development of the Ukrainian State Idea*. Kyiv, 48 p. [in Ukr.]

10. Zhyvotko, A. (1999). *History of the Ukrainian Press*. Kyiv, 360 p. [in Ukr.]

11. Zabuzhko, O. (1991). *Philosophy of the National Idea: Ukraine and Europe*. Zustrichi, No. 2. [in Ukr.]

12. Sliusarenko, A., Husiev, V., Korol, V., et al., comp. (2000). From the Program of National-Democratic (people's) Support. *Ukraine in 20th Century (1900–2000)*. Kyiv, 351 p. [in Ukr.]

13. Ukrainka, L. (1965). *Works: In 10 Vol*, Kyiv, Vol. 9. [in Ukr.]

14. Ukrainka, L. (1965). 9.02.1894 To M. P. Drahomanov. *Collection of Works in 10 Vol*. Vol. 9. [in Ukr.]

15. Makhno, V. (2009). *A Complete List of Associations and Formations of the 3rd Reich from Citizens of the USSR and Emigrants, as well as from Residents of the Baltic States, Western Belarus and Ukraine: Directory*. 2nd ed., cor. and ext. Sevastopol, 168 p. [in Rus.]

16. Mikhnovskiy, M. (1967). *Independent Ukraine*. Program of the Revolutionary Ukrainian Party since 1900. Introductory

Speech by Prof. Volodymyr Shaian. London, 32 p. [in Ukr.]

17. In *Vilnius, it is Worth Mentioning Zhepa*. [online] Available at: <https://espresso.tv/u-vilnyusi-var-to-zgadati-zhepu> [in Ukr.]

18. Sliusarenko, A., Husiev, V., Korol, V., et al., comp. (2000). *Ukraine in the 20th Century (1900–2000): Collection. Documents and Materials*. Kyiv, 351 p. [in Ukr.]

19. Chykalenko, Ye. (1955). *Memoirs (1861–1907)*. New York, 504 p. [in Ukr.]

20. Hrytsak, Ya., Shapoval, Yu. *Was Ukraine a Russian colony?* [online] Available at: <https://uamoderna.com/history/chy-bula-ukraina-rosiyskoiu-koloniieiu/> [in Ukr.]

21. Schwirtz, M. *A Nervy Trip to Kabul: How Ukraine Negotiated With the Taliban and Rescued 96 Afghans*. [online] Available at: https://www.nytimes.com/2021/09/24/world/middleeast/ukraine-taliban-rescue-afghanistan.html?fbclid=IwAR0I5Dt7wnMku16nnpBm6r3bVI4DJGhJo2_ImdLIgmsG7T9UZXXQbwMNVh4 [in Ukr.]

22. *Oksana Zabuzhko* [online] Available at: <https://www.facebook.com/oksana.zabuzhko/posts/40429608439520>

23. *Former Russian Colonies*. [online] Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Former_Russian_colonies [in Ukr.]

Summary

GEOPOLITICAL SUBJECTIVITY OF UKRAINE: LATENT IS TURNED INTO ACTUAL

Iryna GRABOVSKA

orcid.org/0000-0002-7416-9541

Candidate of Philosophical Sciences, senior research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of Research Institute of Ukrainian Studies of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Serhii HRABOVSKYI

orcid.org/0000-0003-3041-8945

Candidate of Philosophical Sciences, senior research fellow of the Department of Philosophical Problems of Ethnicity and Nation, H. Skovoroda Institute of Philosophy of NASU

The relevance of the research. Problems related to geopolitical subjectivity were and remain one of the main ones for the philosophy of history. At the same time, they cannot be reduced to purely theoretical considerations disconnected from real events. The authors of the article, using significant examples of recent decades, show how difficult such problems

become when situations of "loss of subjectivity" by the formations of the armed forces of certain traditional geopolitical subjects arise. And at the same time, how do Ukrainians, whom no one paid attention to, show such subjectivity? But the actions of Ukrainians that are unexpected for external observers are not a coincidence, they are determined by previous history, so they did not "come out of nowhere." Thus, to better understand the present, one should turn to history.

The **purpose** of this article is to identify the peculiarities of the transformation of latent subjectivity into actual subjectivity, primarily by analysing Ukrainian realities.

The historical part of this article is devoted to the transformation of Ukraine's latent geopolitical subjectivity into actual subjectivity, which was clearly evidenced by the active and independent participation of Ukrainian military formations in the overthrow of the tsarist regime in Russia (March 1917), which had a colossal impact on the situation in the world. The authors trace the key plots and moments of change on the Ukrainian territory at the end of the 19th century—in the first decades of the 20th century, primarily changes in the intellectual environment and politically active circles. However, at the same time, like in the vast majority of colonies, far from the entire population of Ukraine constituted the Ukrainian nation, even the greater part of ethnic Ukrainians was in an uncertain status. The First World War and the revolution in the Russian Empire significantly accelerated the consolidation of national subjectivity but did not make it sufficiently strong and internally structured.

The **conclusion** made by the authors of the article consists, first, in the need to take into account the fact of the existence of a long process of transformation latent geopolitical subjectivity of Ukraine into actual subjectivity, and second, in the fact that the subjectivity of Ukraine hardly fits into the framework of the standard dichotomy "latent-actual" and requires the development of a more complex conceptual and categorical apparatus for its characterisation.

Keywords: Ukraine, geopolitical subjectivity, latent and actual subjectivity, modern nation, ideological background of subjectivity.